

Bestämmelser om skolans arbete mot droger

Skolans miljö ska vara drogfri. Skolan har också en viktig roll i arbetet med att bekämpa och informera om riskerna med droger. Eftersom arbetet mot droger, liksom övrig verksamhet i skolan, ska ske inom lagstiftningens ramar är det viktigt att personalen i skolan känner till vissa bestämmelser i lagar och förordningar.

Enligt artikel 33 i FN:s konvention om barnets rättigheter (den s.k. barnkonventionen) ska Sverige vidta alla lämpliga åtgärder, innefattande lagstiftningsåtgärder, administrativa och sociala åtgärder i upplysningssyfte, för att skydda barn från olaglig användning av narkotika.

Av 2 § tobakslagen (1993:581) framgår att det är förbjudet att röka i grundskolors och gymnasieskolors lokaler och på skolgårdarna. Det saknar betydelse om skolverksamheten pågår vid tidpunkten för rökning - förbudet gäller alltså till exempel även under kvällar och helger.

Av 1 § narkotikastrafflagen (1968:64) framgår vad som menas med narkotikabrott. Exempelvis omfattas försäljning, innehav och bruk av narkotika.

Vad säger skollagstiftningen?

I 1 kap. 2 § skollagen (1985:1100) anges bland annat att utbildningen ska ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen ska hänsyn också tas till elever i behov av särskilt stöd. Vidare ska verksamheten i skolan utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar.

Av avsnitt 2.2 i förordningen om 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) framgår att skolan ansvarar för att varje elev som gått ut grundskolan har grundläggande kunskaper om förutsättningarna för en god hälsa och har förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan. Enligt avsnitt 2.8 i samma förordning har rektorn ett särskilt ansvar för att kontakt upprättas mellan skola och hem om det uppstår problem och svårigheter för eleven i skolan. Vidare har rektorn ett särskilt ansvar för att ämnesövergripande kunskapsområden som exempelvis riskerna med tobak, alkohol och andra droger integreras i undervisningen i olika ämnen.

Av avsnitt 2.6 i förordningen om 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) framgår att gymnasieskolans rektor har ett särskilt ansvar för att eleverna får kunskaper om riskerna med tobak, alkohol, narkotika och andra droger. Rektor har även ett särskilt ansvar för att föräldrar får insyn i elevernas skolgång.

Åtgärdsprogram ska upprättas för de elever som behöver särskilt stöd. En elev som missbrukar droger har ofta hög frånvaro från skolan och elevens möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen och nå målen kan påverkas. Eleven kan därför ha rätt till särskilt stöd utifrån skriftligt åtgärdsprogram. Vid utarbetandet av åtgärdsprogrammet ska eleven och dess vårdnadshavare ges möjlighet att delta. Det är alltid rektorn som har det yttersta ansvaret för att åtgärdsprogrammet upprättas. (5 kap. 1 § grundskoleförordningen och 8 kap. 1 a § gymnasieförordningen.)

Skolans information till elevernas föräldrar

Den som har vårdnaden om ett barn har ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran blir tillgodosedda. Vårdnadshavaren har därför rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnet. Detta förutsätter i sin tur att vårdnadshavaren får information om barnets personliga förhållanden. Vårdnaden om barnet består till dess att barnet fyllt 18 år eller dessförinnan ingått äktenskap. (6 kap. 2 och 11 §§ föräldrabalken.)

I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavarna och skolan ta allt större hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål. Detta innebär att vårdnadshavarna inte alltid har rätt att ta del av sekretesskyddade uppgifter som rör barnet. Vid denna bedömning ska hänsyn tas till barnets mognad och utvecklingsgrad. Någon åldersgräns finns inte till ledning för bedömningen.

I beslut den 18 februari 1997 med dnr 1324-1996 har Justitieombudsmannen (JO) uttalat sig om skolans skyldighet att informera vårdnadshavare till underåriga elever som misstänks missbruka narkotika. En sextonårig gymnasieelev hade skolkat och skolan misstänkte att eleven missbrukade hasch. JO framhöll det särskilda ansvar rektorn har för att föräldrarna får insyn i elevernas skolgång och kritiserade skolan för att inte ha underrättat elevens vårdnadshavare om frånvaron och misstankarna om missbruk. JO uttalade bland annat följande:

En förutsättning för att vårdnadshavarens insyns rätt ska bortfalla är att det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften lämnas till vårdnadshavaren. [...] Det räcker inte att den unge finner det obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som han eller hon motsätter sig men som inte kan anses medföra betydande men för den underårige.

Om en elev är påverkad av någon drog och inte bör vara kvar i skolan, och inte heller är i akut behov av sjukvård, kan skolan ta kontakt med elevens vårdnadshavare innan eleven skickas hem. För att fullgöra sitt tillsynsansvar bör skolan då även se till att någon personal vid skolan överlämnar eleven till vårdnadshavaren. Under vissa förutsättningar kan polisen omhänderta en elev som är drogpåverkad. (Lagen [1976:511] om omhändertagande av berusade personer m.m.) Skolan har alltid möjlighet att ringa och rådgöra med polisen utan att röja de inblandade.

I gymnasieskolan blir de flesta elever myndiga. Det betyder att man inte utan vidare från skolans sida kan lämna ut sekretessbelagda uppgifter om eleven till föräldrarna. För elever som fyllt arton år krävs antingen ett samtycke från eleven eller att skolan kommit fram till att det inte skulle vara till men för eleven att föräldrarna fick del av uppgifterna. Uppgifter om elevens närvaro är i regel offentliga.

I beslut den 22 april 1994, dnr 4436-1993, har JO uttalat bland annat följande:

Det kan självfallet förekomma situationer, t.ex. sjukfall, där anhöriga till en person måste kontaktas utan att frågan om personens myndighetsålder får tillmätas någon som helst betydelse.

Skyldigheten att anmäla till socialnämnden

Enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) är rektorer, lärare, skolsköterskor och annan skolpersonal skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i skolverksamheten får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Anmälningsskyldigheten förutsätter inte att det är klarlagt att socialnämnden behöver ingripa utan även svårbedömda och obestyrkta uppgifter som tyder på detta ska anmälas. Som ett förtydligande finns i 1 kap. 2 a § skollagen en bestämmelse som hänvisar till socialtjänstlagens regler om anmälningsskyldighet.

Anmälningsskyldigheten inträder alltså redan om det framkommit uppgifter om drogmissbruk som skolan inte utan vidare kan bortse ifrån. JO anser att om en misstanke om drogmissbruk aktualiserar frågan om drogtest torde denna misstanke som regel vara så stark att anmälningsskyldigheten inträder redan innan ett eventuellt drogtest äger rum. (Se exempelvis JO:s beslut den 28 maj 2004, dnr 3273-2002 och 3700-2002. Besluten finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se.)

Socialstyrelsen har gett ut en handbok som bland annat innehåller allmänna råd om missförhållanden enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen. Handboken, som har titeln *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn*, finns att läsa på Socialstyrelsens webbplats www.socialstyrelsen.se.

Anmälningsskyldigheten omfattar inte ungdomar som fyllt 18 år.

I detta sammanhang kan också nämnas att Skolverket i sin tillsyn granskar att skolan har rutiner för hur en anmälan till socialnämnden ska göras och att dessa rutiner gjorts kända bland skolans personal.

Polisanmälan

Någon skyldighet för skolans personal eller någon annan att polisanmäla en person som redan begått ett brott finns inte. Däremot kan man under vissa förutsättningar vara skyldig att anmäla om någon har för avsikt att begå ett allvarligt brott. (23 kap. 6 § brottsbalken.)

Av lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare framgår att någon brottsundersökning vanligtvis inte ska göras mot ett barn under 15 år och endast ska göras om det finns synnerliga skäl när barnet är under 12 år.

I beslut den 23 juni 1998, dnr 352-1998, har JO uttalat bland annat följande:

... skolan bör vara återhållsam med att göra polisanmälan mot barn i de yngsta elevgrupperna eftersom sådana anmälningar normalt inte kan bli föremål för någon utredning från polisens sida. [...] För det fall skolan, eventuellt efter samråd med polisen, kan förutse att någon utredning inte kommer att ske bör man avstå från att göra polisanmälan.

Vid bedömningen av om polisanmälan bör göras eller inte behöver även bestämmelserna i 14 kap. 2 § sekretesslagen (1980:100) beaktas. I beslut den 28 maj 2005, dnr 3700-2002, redogör JO närmare för innebörden av dessa bestämmelser. Beslutet finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se.

Visitation av elevskåp och elevers väskor samt omhändertagande av föremål

Elevskåpen är inte slutna i den meningen att de är skyddade för skolledningens insyn. Anledningen till att skåpen förses med lås är inte att eleverna ska få tillgång till privata utrymmen i skolan utan att förhindra stölder av böcker och andra hjälpmedel som behövs för skolarbetet. När eleverna får sina skåp måste skolan informera dem om att skåpen endast är avsedda för sådant som behövs för skolarbetet och att de inte är skyddade för skolledningens insyn. Om skolan har dubblettnycklar till skåpen bör eleverna även informeras om detta. Elevers slutna väskor får däremot inte öppnas och sökas igenom. (JO 2004/05 s. 337. Beslutet finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se.)

Någon bestämmelse som uttryckligen ger skolans personal rätt att omhänderta elevers egendom av ordnings- eller säkerhetsskäl finns inte för närvarande. Om situationer uppstår där brottsbalkens regler om nödvärn är tillämpliga kan dock skolans personal omhänderta farliga föremål. Skolan kan även anta egna ordningsregler som anger vilka föremål som från ordnings- eller säkerhetssynpunkt inte är tillåtna att inneha eller använda inom skolans område. (Se JO:s beslut den 16 maj 2001, dnr 2415-1999. Beslutet finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se.) Polisen kan beslagta vissa föremål, exempelvis knivar och skjutvapen.

I utkastet till lagrådsremiss med förslag till ny skollag m.m. föreslås att en bestämmelse införs i skollagen som ger rektor eller lärare vid skolan rätt att omhänderta föremål som är störande för skolverksamheten eller som kan utgöra en fara för säkerheten i skolan.

Avstängning

Grundskolan

Elever i grundskolan kan inte stängas av från undervisning eftersom detta skulle strida mot skollagens bestämmelser om skolplikt och rätt till utbildning. JO har i ett ärende också uttalat att arbetsmiljöskalet och arbetsmiljölagens bestämmelser inte kan åberopas som grund för avstängning av grundskoleelever. (JO 1996/97 s. 378. Beslutet finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se.)

Även om skolledningen måste se till att leva upp till arbetsmiljölagens krav på en god arbetsmiljö för såväl elever som lärare och annan personal vid skolan får ledningen därmed inte bryta mot andra bestämmelser. Dock kan det vara så att en elev under viss tid inte kan undervisas tillsammans med vissa andra elever eller vuxna i skolan. Undervisningen för eleven måste då ordnas på något annat sätt och eventuellt också på annan plats. Detta kan exempelvis vara fallet om eleven är våldsam eller hotfull. Syftet med dessa åtgärder ska vara att garantera att studiemiljön i skolan är trygg, det får inte vara så att det egentligen är fråga om att bestraffa eleven. När elevens undervisning utformas måste skolan beakta att alla elevers behov av särskilt stöd och undervisning av god kvalitet ska kunna tillgodoses. (Se Skolverkets allmänna råd och kommentarer 2004 för arbetet med att motverka alla former av kränkande behandling s. 14-15. De allmänna råden finns att läsa på Skolverkets webbplats www.skolverket.se.)

Gymnasieskolan

Av 6 kap. 23 § gymnasieförordningen framgår att om en elevs uppförande kan antas inverka skadligt på andra elever eller det finns andra särskilda skäl, får eleven stängas av från undervisningen helt eller delvis under högst två veckor av terminen eller förvisas från kommunens eller landstingets gymnasieskola för en viss tid, dock högst tre terminer utöver den termin när beslutet meddelas. Om en elev står under åtal för en gärning, får han förvisas på grund av den bara om han erkänt denna eller om tingsrätten funnit utrett att han begått gärningen.

Enligt 6 kap. 24 § samma förordning ska frågan om avstängning eller förvisning avgöras av styrelsen för utbildningen. Om det bedöms nödvändigt med hänsyn till risken för andra elever och skolans personal får dock rektorn, i avvaktan på att styrelsen ska avgöra ett ärende om avstängning eller förvisning, besluta att med omedelbar verkan interimistiskt stänga av en elev. Ett beslut om interimistisk avstängning gäller till dess ärendet prövats av styrelsen, dock längst under två veckor. Beslutet kan enligt 12 kap. 15 § överklagas till länsrätt.

Det faktum att en gymnasieelev inte vill genomgå drogtest är enligt Skolverkets bedömning inte i sig tillräcklig grund för att avstänga eller interimistiskt avstänga eleven. (Se Skolverkets yttrande till länsrätten i Hallands län, dnr 63-2005:1219)

Det är viktigt att observera att det ställs särskilda krav på handläggning och beslut om disciplinära åtgärder mot gymnasieelever eftersom detta innebär myndighetsutövning mot enskild. (Se exempelvis JO:s beslut den 18 december 2003, dnr 4612-2002. Beslutet finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se.)

Drogtest av elever

JO har i ett antal beslut uttalat sig om vad som gäller för drogtest av skolelever. I besluten har JO bland annat framhållit att det är en uppgift för skolan att arbeta för att bekämpa drogmisbruk bland eleverna och att det är viktigt att så tidigt som möjligt kunna identifiera de ungdomar som har hamnat i ett drogmisbruk. Vidare har JO uttalat att det i detta sammanhang är viktigt att skilja mellan sådana åtgärder som eleverna frivilligt går med på och sådana där de tvingas att medverka eftersom ett åläggande om att lämna urinprov för drogtest enligt 8 kap. 3 § regeringsformen (RF) som huvudregel måste grundas på föreskrifter som meddelats genom lag. (JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 350.)

För grundskolans del finns det en bestämmelse i 14 kap. 3 § andra stycket skollagen där följande anges:

Om skolläkaren på förekommen anledning anser att en viss elev i grundskolan [...] behöver undersökas särskilt, skall eleven genomgå sådan undersökning.

JO har uttalat att en sådan undersökning antagligen skulle kunna innefatta urinprovstagning när skolläkaren finner åtgärden medicinskt motiverad, men att bestämmelsen däremot inte ger något utrymme för att ålägga en elev att genomgå drogtest i syfte att spåra förekomst av narkotika och därigenom få kännedom om ett eventuellt missbruk. (JO:s beslut den 28 maj 2004, dnr 3273-2002 och 3700-2002. Besluten finns att läsa på JO:s webbplats www.jo.se. Se även Skolverkets beslut den

27 juni 2003, dnr 51-2002:2579. Beslutet finns att läsa på Skolverkets webbplats www.skolverket.se.)

Det finns inte någon bestämmelse som tillåter annan personal vid skolan att tvångsvis genomföra drogtest av skolans elever eller uppdra åt någon annan att göra så. För att kunna genomföra ett drogtest av en elev krävs därför ett tydligt samtycke från eleven. För elever i grundskolan krävs dessutom samtycke från elevens vårdnadshavare. Eftersom medverkan i ett drogtest dessutom kan vara känsligt från integritetsskyddssynpunkt är det viktigt att frivilligheten från elevens sida inte bara är formell utan också upplevs som reell av eleven. Detta innebär att eleven inte av någon anledning får känna sig tvingad att genomgå drogtestet. (Se Skolverkets beslut den 29 augusti 2003, dnr 51-2003:537. Beslutet finns att läsa på Skolverkets webbplats www.skolverket.se.) En elev som inte vill låta sig drogtestas får alltså inte utsättas för påtryckningar eller repressalier från skolans sida, exempelvis avstängning från skolan på grund av sin ovilja att genomgå drogtest.

På vissa arbetsplatser kan arbetsgivare och arbetstagare med hänsyn till säkerhetskäl avtala om att arbetstagarna ska genomgå drogtest. Om skolan erbjuder en elev praktik eller arbetsplatsförlagd utbildning (APU) på en sådan arbetsplats ska eleven informeras om att det då kan krävas av eleven att han eller hon genomgår drogtest. Om eleven motsätter sig drogtest får skolan försöka hitta en annan lämplig arbetsplats åt eleven.

Anmälan till arbetsmiljöverket

Enligt 2 § arbetsmiljöförordningen ska arbetsgivaren utan dröjsmål rapportera händelser som lett till dödsfall eller svårare personskada till Arbetsmiljöverket. Arbetsgivaren är också skyldig att anmäla händelser då flera arbetstagare drabbats. Även tillbud som inneburit allvarlig fara för liv eller hälsa ska rapporteras. Som arbetstagare räknas både personal och elever i gymnasieskolan. Vem som är arbetsgivare beror på hur kommunen är organiserad. Det kan vara skolans rektor, ansvarig förvaltningschef eller ordföranden för den nämnd som ansvarar för gymnasieskolan. Arbetsgivaren riskerar att dömas till böter om anmälan till Arbetsmiljöverket inte görs i enlighet med bestämmelserna i arbetsmiljöförordningen. Den arbetsgivare som är osäker på om en anmälan ska göras eller inte kan ringa till Arbetsmiljöverket och rådgöra med en inspektör.

I Högsta domstolens dom den 7 september 2005, mål B 2493-03, redogörs närmare för vad som menas med svårare personskada och tillbud som inneburit allvarlig fara för liv eller hälsa. Domen finns att läsa på Högsta domstolens webbplats www.hogstadomstolen.se.

Denna PM har tagits fram i samarbete med Skolverkets rättsenhet.